

LEGYÜNK-E MENTÁLIS FIKCIONALISTÁK?

TÓZSÉR JÁNOS

Demeter Tamás: Mentális fikcionalizmus

Gondolat Kiadó, Budapest,

2008. 206. oldal, 2780 Ft

Kognitív Szeminárium

Demeter Tamás ebben a könyvében a népi pszichológia természetét vizsgálja. Népi pszichológiának nevezik azt a diskurzust, amelyben önmagunknak és másoknak különböző mentális állapotokat tulajdonítunk. Amikor olyan mondatokat mondunk, hogy „arra vágyom, hogy elszívjak egy cigarettát”, „azt hiszem, hogy esik az eső”, „Tibor fél a kutyáktól”, „István szomorú”, vagyis olyanokat, amelyekben mentális predikátumok („vágyakozás”, „vélekedés”, „félelem”, „szomorúság” stb.) szerepelnek.

Demeter könyvének két fő tézise van: egy negatív és egy pozitív. A negatív tézis szerint „a népi pszichológia nem tényállító diskurzus [...], azaz helytelenül járunk el, ha tudományos elméleteink analógiájára rekonstruáljuk, s úgy tekintjük, hogy leíró, magyarázó és prediktív funkciói vannak” (47. old.). Mit jelent ez? Azt, hogy amikor például azt mondom: „Tibor fél a kutyáktól”, akkor e mondattal nem a világban fennálló tényt fejezek ki, jelesül azt, hogy Tibor rendelkezik azzal a tulajdonsággal, hogy fél a kutyáktól. Demeter tagadja, hogy „a világ objektív természete olyan volna, amely igazzá tehetné a [...] pszichológiai kijelentéseket” (uo.). Úgy gondolja, „a népi pszichológiai kijelentések nem alkalmasak a világ valamely régiójának leírására” (101. old.). Ebből pedig arra következtet, hogy „a népi pszichológia filozófiailag érdekes értelemben nem alkalmas predikcióra és magyarázatra” (uo.), vagyis amikor azt mondjuk például, hogy „Tibor azért futott el, mert félt”, akkor ez nem tekinthető a kérdéses cselekedet (azaz: az elfutás) valódi oksági magyarázatának.

Demeter ennek ellenére sem gondolja, hogy mint hasznavehetetlen diskurzust ki kellene iktatnunk a népi pszichológiát. Ellenkezőleg: fel kell tárnunk a valódi funkcióját. Pozitív tézise szerint a népi pszichológiai diskurzus valódi funkciója az, hogy „fogalmakat és szabályokat kínál ahhoz, hogy magunkról és másokról olyan *narratívákat* mondjunk, amelyek megszokott fogalmi keretben *érthetővé* teszik a viselkedést, [...] e narratívák révén vagyunk képesek egymást és magunkat *személyeknek*, az ágensek egy

speciális csoportjának tartani” (47–48. old., kiemlések az eredetiben). Mármost mivel a népi pszichológia nem igaz vagy helyes reprezentációkat ad a szubjektum belső állapotairól, egy cselekvés megértésének, illetve értelmezésének sikeressége nem állhat abban, hogy megfelel bizonyos mentális tényeknek. De akkor miben? Demeter szerint abban, hogy az illető értelmezés „a többinél *jobban illeszkedik* az ágens átfogó értelmezéséhez, a korábbi viselkedései alapján a személyiségéről kialakított képhez” (126. old.). Azt állítja: „Értelmezéseink értelmezői szempontból akkor sikeresek, ha [...] érthetővé teszik számunkra a társas világunkat: ha általuk otthonosan érezzük benne magunkat.” (139. old.) Mindebből pedig arra következtet, hogy „[a]mikor értelmezéseinket elfogadásra ajánljuk, akkor *affektusok kommunikációja* zajlik; affektusokat fejezünk ki és ismerünk fel” (uo., kiemelés az eredetiben), s „[e]z a folyamat akkor sikeres, ha a hallgatóval sikerül megértetnünk, hogy miként érzünk az adott szituációval, ágenssel stb. kapcsolatban” (uo.).

A könyv a következőképpen épül fel. Az 1. fejezetben Demeter a filozófia feladatáról értekezik. Érvéle szerint e feladat nem elméletek alkotása a valóság természetéről, hanem bizonyos problematikus fogalmak logikai-fogalmi elemzése. A 2. fejezetben a mentális realizmus két fajtáját különbözteti meg. Azt igyekszik megmutatni, hogy a mentális realizmus ontológiai elméletként is érthető (mint olyan nézet, mely szerint léteznek mentális állapotok), de jelentheti magának a népi pszichológiai diskurzusnak a realista interpretációját is. A 3. fejezet szándékoltnak konklúziója az, hogy a népi pszichológia által posztulált mentális tulajdonságok (félelmek, vélekedések, vágyak stb.) nem magyarázhatók a fizikalizmus keretei között a többszörös realizáció fogalmának segítségével, és ebből arra következtet, hogy a világban nincsenek olyan tények, amelyek igazzá tehetnék a mentális predikátumokat tartalmazó mondatainkat. A 4. fejezetben amellet hoz fel érveket, hogy nem áll rendelkezésünkre olyan elmélet, amely a népi pszichológiai terminusok szemantikáját megnyugtatóan magyarázná. A forgalomban levő elméletek (elmélet-elmélet, interpretációs elmélet, szimulációelmélet) egyike sem képes megmagyarázni, hogyan vonatkoznak a népi pszichológiai terminusok a világban levő tényekre. Az 5. fejezetet annak bizonyítására szánja, hogy mentális predikátumokra hivatkozva nem lehet okságilag magyarázni, illetve előre jelezni a viselke-

dést. A 6. fejezetben a cselekedetek megértésének, értelmezésének és értékelésének a folyamatát írja le, és azt elemzi, e folyamatokban mi a racionalitás szerepe. A 7. fejezetben a népi pszichológiai konvenciók eredetét vizsgálja, a 8. fejezetben pedig olyan fikcionalista metafizikát vázol fel, amely szerinte a legjobban illeszkedik a népi pszichológia természetéről vallott felfogásához.

Az alábbiakban Demeter gondolatmenetének három pontjára reflektálok – a 2., 5. és 8. fejezetben mondottakra. Előrebocsátom: erősen bírálni fogom őket. Eredeti szándékom szerint a 3. fejezetben foglaltakat is bíráltam volna, ugyanis nem érték egyet a konklúzióval, de sajnos többszöri olvasás után sem értem Demeter vonatkozó érvét (szerintem zavaros), úgyhogy e rész kritikájától most eltekintek.

Demeter könyvét bátor, provokatív, nagyszabású vállalkozásnak tartom. S ami a magyar nyelvű filozófiai könyvpiacra ritkaság: a szerző nem mások nézeteit visszahangozza, hanem a *saját* (hosszú évek során kikristályosodott) *elméletét* adja elő. Egyetlen olyan filozófust sem ismerek, aki pontosan azt az álláspontot képviselné, amit ő. Azt is meg kell jegyeznem, hogy a könyv 6. fejezete, melyben Demeter – immár pozitív tanítás részeként – a megértés és értelmezés jelenségét vizsgálja, egészen kiváló. A könyv csúcspontja. Emiatt erről a fejezetről is kellene írnom, de úgy érzem, recenzióm keretei között nem tudnám annak tartalmát olyan plasztikusan visszaadni, mint amilyet megérdemel.

1. Demeter a 2. fejezetben a mentális realizmus két fajtáját különbözteti meg, s e megkülönböztetés a könyv gondolatmenetében és terminológiájában meghatározásában alapvető jelentőségű. Íme: „egyik értelemben a fogalom jelenthet *ontológiai elkötelezettséget* entitások egy osztálya mellett. Ebben az értelemben a mentális realizmus szerint a létezők listáján szerepelnek olyan entitások, mint mentális állapotok, tulajdonságok, tárgyak, attribútumok, szubsztanciák stb. – attól függően, hogy milyen konkrét tartalmat adunk a mentálisra vonatkozó ontológiáknak. A másik értelemben a realizmus egy *diskurzus realista interpretációját* jelenti. Esetünkben a szóban forgó diskurzus a népi pszichológia, mely a mentálisra vonatkozó fogalmaink tárháza. Ezzel kapcsolatban realistának lenni a diskurzus tényállító értelmezését jelenti, amely nem áll szükségszerű kapcsolatban a mentális entitásokra vonatkozó attitűdünkkel.” (22–23. old.)

A mentális realizmus első fajtája nem szorul különösebb kommentárra. Teljesen világos ugyanis, hogy a mentális állapotainkkal kapcsolatban az ontológiai értelemben realista álláspont szerint léteznek mentális állapotok, az antirealista szerint pedig nem léteznek.

A mentális realizmus második fajtájának meghatározása valamivel összetettebb ügy. E tekintetben realistának lenni annyi, mint azt állítani, hogy „a [népi pszichológiai] diskurzus *tényállító* jellegű, azaz szerepe szerint igaz [...] leírását nyújtja a létezők

egy tartományának” (39. old., kiemelés tőlem – T. J.). Antirealistának lenni viszont nem annyi, mint azt állítani, hogy a diskurzus *hamis* leírását nyújtja a létezők egy tartományának, hanem annyi, mint azt állítani, hogy a népi pszichológiai mondatok *nem igazak vagy hamisak* – éppen úgy, ahogyan például a „jó napot kívánok!” vagy a „hajrá, Honvéd!” mondat sem igaz vagy hamis. Másképpen fogalmazva: a népi pszichológiai diskurzus természetével kapcsolatos antirealizmus szerint a népi pszichológiai mondatok valójában *nem reprezentációk*, tulajdonképpen *nem is valódi proposíciók*. Minden látszat ellenére például az a mondat, hogy „Tamás fél a kutyáktól”, az égvilágon semmit nem reprezentál.

Demeter megkülönböztetésének csak akkor van értelme, ha a kétféle mentális realizmus fogalmilag független egymástól. Azaz ha létezik olyan álláspont, amely realista a mentális állapotokat illetően, de azt állítja, hogy a népi pszichológiai diskurzus természete szerint nem tényállító, illetve olyan, amely antirealista a mentális állapotokat illetően, de azt állítja, hogy a népi pszichológiai diskurzus természete szerint tényállító.

Utóbbira – mint ahogy Demeter nagyon helyesen rámutat – van példa. Nevezetesen az eliminativizmus.¹ Az eliminativizmus szerint a népi pszichológia az elmével kapcsolatos *elmélet* (vagyis nyilvánvalóan tényállító jellegű, melynek mondatai rendelkeznek reprezentációs tartalommal), csakhogy mint elmélet hamis, s ennél fogva nincsen okunk hinni az általa posztulált entitások (vélekedések, vágyak, félelmek stb.) létezésében. Éppen úgy nincs, mint ahogy a flogisztonelmélet által posztulált flogiszton létezésében sincs, hiszen a flogisztonelméletről minden kétséget kizáróan kiderült, hogy hamis.

Demeter szerint a függetlenség a másik irányból is teljesül: a népi pszichológiai diskurzus tényállító jellegének tagadása nem vonja maga után az antirealizmust a mentális állapotokat illetően. Ahogy egy helyütt fogalmaz: „[az az álláspont, mely tagadja a népi pszichológia tényállító voltát,] *nem jár semmilyen ontológiai elkötelezettséggel*, vagy annak feladásával: nem állítja, hogy nincsenek mentális tények, pusztán annyit állít, hogy a népi pszichológia akkor sem képes beszámolni róluk, ha ilyenek léteznek – vagy ha úgy tetszik: ezek nem lehetnek olyanok, mint amilyenek a népi pszichológiai ábrázolja őket” (98. old., kiemelés az eredetiben). Ezzel pedig azt mondja, hogy attól még *létezhetnek* mentális entitások, hogy *olyan típusú* mentális entitások nem léteznek, amelyeket a népi pszichológia feltételez.

1 ■ Lásd például: Richard Rorty: *Philosophy and the Mirror of Nature*. Princeton University Press, Princeton, 1979. ch. 2.; Paul M. Churchland: *Eliminative Materialism and the Propositional Attitudes*. *Journal of Philosophy*, 78 (1981), 67–90. old.; Stephen P. Stich: *From Folk Psychology to Cognitive Science*. MIT Press, Cambridge, Mass., 1983.; Patricia S. Churchland: *Neurophilosophy*. MIT Press, Cambridge, Mass., 1986.

2 ■ Lásd például: Gilbert Ryle: *A szellem fogalma*. Ford. Altrich-ter Ferenc. Osiris, Bp., 1949/1999.

Hát nem értek egyet vele. Ez ugyanis azt jelentené, hogy olyan entitásokat is tarthatunk mentálisnak, amelyeknek *egyetlen olyan tulajdonságuk sincs*, amelyeket a népi pszichológia a mentális entitásoknak tulajdonít. Azaz: mentálisnak nevezhetünk egy olyan entitást, amelynek nincsen fenomenális karaktere (azaz: nem lehet átélni, megtapasztalni), de intencionalitással sem rendelkezik (azaz: nem irányul semmire, semmit nem reprezentál), és amelyhez introspekciónk vagy reflexiónk egyáltalán nem fér hozzá. Szerintem egyetlen elfogulatlan ember sem nevezne mentálisnak ilyen entitást, mint ahogy nem nevezne fizikainak olyan entitást, amely egyetlen olyan tulajdonsággal sem rendelkezik, amelyeket a fizika tudománya az ismert fizikai entitásoknak tulajdonít.

Mindezzel azt akarom mondani: 1. csak akkor hihetünk komolyan abban, hogy léteznek mentális állapotok, ha a „mentális” többé-kevésbé olyan, mint amilyenek normálisan, mentális életünket tapasztalva gondoljuk; 2. csak akkor hihetjük azt, hogy a „mentális” többé-kevésbé olyan, mint amilyenek azt normálisan, mentális életünket tapasztalva gondoljuk, ha a népi pszichológiai vélekedéseinknek legalább egy részét igaznak fogadjuk el, aminek viszont előfeltétele, hogy tényállítónak tekintsük őket. Következésképpen Demeter téved, amikor azt állítja, hogy a kétfajta mentális realizmus kölcsönösen független egymástól. A népi pszichológia tényállító jellegének tagadása esetén nem hihetünk komolyan a mentális állapotok létezésében.

2. Demeter az 5. fejezet egy igen hangsúlyos részében amellet érvel, hogy a népi pszichológiai diskurzus alkalmatlan a cselekvések magyarázatára, mivel szerinte egy cselekvés mentális állapotokra hivatkozó magyarázata nem ad a kérdéses cselekvésre oksági magyarázatot.

Erve az általánosan elfogadott hume-i tézisre épül: ahhoz, hogy oksági viszonyról beszélhessünk, fogalmilag meg kell tudnunk különböztetni egymástól az okot és a hatást (okozatot). Amikor mentális állapotokra hivatkozva magyarázunk egy cselekedetet, akkor

ez a feltétel nem teljesül, „mivel a népi pszichológiai magyarázatok meglévő fogalmi kapcsolatokra támaszkodnak, nem különböző létezők viszonyát állítják, ezért nem is oksági magyarázatok” (104. old.). Álláspontját egy példamondaton világítja meg: „S nem ment be a kertbe, mert félt a kutyától.” Íme az érve: „A félelem és az elkerülő viselkedés fogalmilag nem függetlenek egymástól: semmi nem lehet félelem, ami – *ceteris paribus* – nem társul elkerülő viselkedéssel. Ez az összefüggés nem empirikus, nem úgy jutunk ennek felismeréséig, hogy megnézzük a félelem eseteit, majd megnézzük az elkerülő magatartás eseteit, s erre a tapasztalatra támaszkodva felismerjük a szisztematikus korrelációt. Inkább arról van szó, hogy ha tisztában vagyunk a félelem fogalmával, akkor *a priori* tudjuk, hogy elkerülő magatartást implikál – az elkerülő magatartás a félelemben fogalmilag konstitutív.” (104. old.)

Ha pedig – fejezhetnénk be az érvelést – a félelem mint mentális állapot és az elkerülő viselkedés között fogalmi kapcsolat van, akkor a hume-i tézis értelmében nem beszélhetünk arról, hogy félelem okozza az elkerülő viselkedést. Demeter ezzel kimondatlanul is azt állítja, hogy nem létezik mentális okozás.

Szerintem az érve rossz. Miért kellene elfogadnunk, hogy a mentális állapot (félelem) a kutyától és a viselkedés (nem megy be a kertbe) között fogalmi kapcsolat van, feltéve hogy nem akarjuk elkötelezni magunkat egy teljesen meghaladott és megcáfolt elmélet, a logikai behaviorizmus mellett?² Egyedül ez az elmélet feltételezi, hogy minden egyes, mentális predikátumot tartalmazó mondat *jelentése* megadható viselkedést kifejező mondatokkal. Azaz a logikai behaviorista szerint (és csakis ősrizentel!) az a mondat, hogy „Tibor fél a kutyától” azt *jelenti*, hogy „ha szembefőne vele egy kutya, akkor elkerülné”, „ha egy ház kertjében kutya *volna*, nem menne be”, „ha egy olyan lakásban *volna*, amelyben kutya van, tartózkodna attól, hogy megsimogassa”, „ha a gyereke közelítene a kutyához, akkor visszahívna” stb. Egyszóval: Demeter érve csak abban az esetben volna konkluzív, ha a mentális állapotaink viselkedési diszpozíciók volnának, ez az álláspont azonban –

tól) és a viselkedés (nem megy be a kertbe) között fogalmi kapcsolat van, feltéve hogy nem akarjuk elkötelezni magunkat egy teljesen meghaladott és megcáfolt elmélet, a logikai behaviorizmus mellett?² Egyedül ez az elmélet feltételezi, hogy minden egyes, mentális predikátumot tartalmazó mondat *jelentése* megadható viselkedést kifejező mondatokkal. Azaz a logikai behaviorista szerint (és csakis ősrizentel!) az a mondat, hogy „Tibor fél a kutyától” azt *jelenti*, hogy „ha szembefőne vele egy kutya, akkor elkerülné”, „ha egy ház kertjében kutya *volna*, nem menne be”, „ha egy olyan lakásban *volna*, amelyben kutya van, tartózkodna attól, hogy megsimogassa”, „ha a gyereke közelítene a kutyához, akkor visszahívna” stb. Egyszóval: Demeter érve csak abban az esetben volna konkluzív, ha a mentális állapotaink viselkedési diszpozíciók volnának, ez az álláspont azonban –

hadd ne ismertessem most a logikai behaviorizmussal szemben felhozott, igen jól ismert *konkluzív* érveket!³ – teljességgel implauzibilis.

Amennyiben viszont agyi állapotokkal (és nem viselkedési diszpozíciókkal) azonosítjuk a mentális állapotokat (mint ahogy a kortárs filozófusok többsége teszi⁴), akkor egészen nyilvánvalóan nincs fogalmi kapcsolat a mentális állapot és a megfelelő viselkedés között, és vígan teljesül a hume-i feltétel: Tibor félelme (mint Tibor agyában lokalizált állapot/esemény) okozza azt a *másik* eseményt, hogy Tibor elfut. Ilyen egyszerű.

Számos apróság is zavar Demeter érvelésében. Ad egy: egyetlen példamondaton kívánja bemutatni, hogy a mentális állapot és a viselkedés között fogalmi viszony áll fenn. Számos olyan példamondatot lehet azonban felhozni, amelyek esetében fel sem merül a fogalmi kapcsolat. Például: „Ervin agyonverte az anyját, mert meg akarta örökölni a nyaralót.” Ugyan ki állítaná, hogy az „örökölni szeretne” és az „agyonverte” között fogalmi kapcsolat van?

Ad kettő: igen kíváncsi volnék, mit mondana Demeter azokról az esetekről, amikor nem mentális állapotainkkal magyarázunk egy cselekvést, hanem fordítva: valamilyen fizikai eseménnyel magyarázunk egy mentális állapotot. Például: az ujjamra ütök kalapáccsal, minek következtében fájni kezd az ujjam. Vajon Demeter tagadná, hogy ez valódi oksági magyarázat? Tagadná, hogy a kalapács ütése mint fizikai esemény okozta a fájdalommat mint mentális állapotot?

Ad három: azzal, hogy Demeter logikai behaviorista alapon érvel a mentális okozás ellen, tulajdonképpen szembekerül saját koncepciója (hogy tudniillik: a népi pszichológia nem tényállító diskurzus) szellemével is. A logikai behaviorizmus ugyanis egészen egyértelműen *tényállító* diskurzusnak tekinti a népi pszichológiát: ha valakinek valamilyen mentális állapotot tulajdonítunk, akkor egy vele kapcsolatos diszpozicionális *tény*t fogalmazunk meg.

Ad négy: az is zavar, bár nem annyira, hogy Demeter – véleménye alátámasztására – kizárólag a logikai behaviorizmussal kacérkodó filozófusokra hivatkozik: Norman Malcolm és Alex Meldenre. Nem vesz figyelembe egyetlen újabb, az okság, illetve a mentális okozás természetét firtató tanulmányt sem. Egészen egyszerűen csodálkozom Demeter bátorságán: hogy tud egy akkora horderejű kérdésben, mint hogy „van-e mentális okozás?” ilyen szerény technikai apparátus mozgósításával állást foglalni?

3. A könyv 8. és egyben utolsó fejezetében Demeter amellet érvel, hogy azzal a meggyőződéssel, amely szerint a népi pszichológia nem tényállító, hanem valódi funkciója szerint értékelő, értelmező diskurzus, egyfajta mentális fikcionalista metafizika áll a leginkább összhangban. Ahogy fogalmaz: „Amikor a népi pszichológiát használjuk, kollektív fikció részesei vagyunk” (181. old.).

Demeter többféle fikciót különböztet meg annak függvényében, hogy az mennyire rugaszkodik el a valóságtól. A legtöbb irodalmi fikció (a legtöbb regény) – Demeter Gareth Evanstól⁵ átvett kifejezésével – „egzisztenciálisan konzervatív fikció”, ezek ugyanis „nem teremtik, hanem [csak] válogatják és újrakombinálják a tényeket” (183. old.). Ezzel szemben a népi pszichológia – mondja Demeter – „egzisztenciálisan kreatív, mert az ágenseket úgy reprezentálja, ahogyan azok nincsenek” (uo.). Így nézve a népi pszichológia az olyan mítoszokhoz hasonló fikció, amelyek nem létező entitásokról, például kentaurokról, hipogriffekről, sárkányokról szólnak. Míg azonban egy sárkányról szóló fikció Demeter szerint csak „gyengén kreatív fikció” (uo.), ugyanis sárkányokhoz hasonló lények igenis léteznek (például: gyíkok, dinoszauruszok), addig a népi pszichológia „egzisztenciálisan erősen kreatív: a valós világban nincsenek olyan *fajtajú* létezők, amilyeneket a népi pszichológia posztulál” (uo., kiemelések az eredetiben). Vagyis: „nincsenek a népi pszichológiai kijelentéseknek megfelelő mentális állapotok, s *a fortiori* nincsen ezeknek az állapotoknak intencionalitásuk, nem lehetnek tudatosak stb.” (184. old.).

Demeternek igaza van abban, hogy a népi pszichológia tényállító voltának tagadása teljes összhangban van a mentális fikcionalizmussal. Álláspontja tehát konzisztens. Úgy gondolom azonban, hogy e mentális fikcionalista metafizikát semmi okunk nincs elfogadni. Sőt meg kell hogy mondjam: a magam részéről nem is nagyon tudom komolyan venni. A továbbiakban a címben feltett kérdésre válaszolok: miért ne legyünk mentális fikcionalisták?

3 ■ Lásd Roderick Chisholm: *Perceiving: A Philosophical Study*. Cornell University Press, Ithaca, 1957. 11. fejj.; Peter Geach: *Mental Acts: Their Content and Their Objects*. Routledge, London, 1957.; Hilary Putnam: *Brains and Behavior*. In: uő: *Mind, Language, and Reality*. Cambridge University Press, Cambridge, 1975. 325–341. old.

4 ■ Például: Herbig Feigl: The „Mental” and the „Physical”. In: H. Feigl – M. Scriven – G. Maxwell (eds.): *Concepts, Theories and Mind-Body Problem*. (Minnesota Studies in the Philosophy of Science, Vol. 2) Minneapolis, 1958. 370–497. old.; J. J. C. Smart: Sensation and Brain Processes. In: V. C. Chappell (ed.): *The Philosophy of Mind*. Dover Publications, New York, 1959/1981. 160–172. old.; David Lewis: An Argument for the Identity Theory. *Journal of Philosophy*, 63 (1966), 17–25. old.; David M. Armstrong: *A Materialist Theory of Mind*. Routledge, London, 1968.; Anthony Quinton: *The Nature of Things*. Routledge, London, 1973.; Donald Davidson: Mental Events. In: uő: *Essays on Action and Events*. Clarendon Press, Oxford, 1980. 207–227. old.

5 ■ Lásd: Gareth Evans: *The Varieties of Reference*. Clarendon Press, Oxford, 1982. 358–359. old.

6 ■ Lásd például: Colin McGinn: *Content and Consciousness*. Blackwell Publishers, Cambridge, 1992.; Galen Strawson: *Mental Reality*. MIT Press, Cambridge, Mass., 1994.; Terry Horgan – John Tienson: The Intentionality of Phenomenology and the Phenomenology of Intentionality. In: David Chalmers (ed.): *Philosophy of Mind: Classical and Contemporary Readings*. Oxford University Press, Oxford, 2002. 520–533. old.; David Pitt: The Phenomenology of Cognition, Or What Is It Like to Think That P, *Philosophy and Phenomenological Research* 69 (2004) 1–36. old.; Katalin Farkas: *The Subject's Point of View*. Oxford University Press, Oxford–New York, 2008.

Szerintem Demeterénél sokkal plauzibilisebb a következő szemlélet. Mindenki, aki introspektálja vagy reflektálja a saját mentális életét vagy tudatáramát, képes olyan állapotokat/eseményeket azonosítani benne, amelyek valamire irányulnak, vagyis intencionálisak, illetve olyanokat, amelyek esetében van olyan, mint azokat átélni, vagyis fenomenális tudatosak. Demeterrel szemben azt állítom: valójában *épp az olyan introspekciókkal hozzáférhető jegyek alapján, mint az intencionalitás és a fenomenális tudatosság, határozzuk meg, hogy mi egy mentális entitás*. Vagyis az az entitás mentális, amely *egyes szám, első személyű perspektívából, azaz introspekcióink tanúsága szerint* vagy valamire irányul, vagy valamilyen átélés tárgya, vagy mind a kettő. Ezek után kérdem én: *miről beszél* Demeter, amikor azt állítja, hogy nincsenek sem intencionális, sem fenomenális tudatos mentális állapotok/események?

Mondom másképp. Demeter abból indul ki (és mindvégig ebben a szellemben is fogalmaz), hogy mentális állapotainkat népi pszichológiai diskurzusunkban „posztuláljuk”, „feltételezzük”, sőt nem egy helyen azt is állítja, hogy „a népi pszichológia maga *teremti* a jelenségeit” (184. old., kiemelés tőlem, T. J.). Lehet ebben komolyan hinni? A népi pszichológia manifeszt képe szerint bizonyos mentális állapotaink fenomenális tudatosak. Ezt Demeter (is) állítja (26. old.). De vajon lehet-e komolyan hinni abban, hogy például egy fájdalmat (vagy történetesen egy orgazmust), egy érzéki tapasztalatot, egy érzelmet, egy vágyat a népi pszichológiai fogalmak konstituálnak? (107. old.)

Demeter persze védekezhet (álláspontját legalábbis részben megmentendő) úgy, hogy a könyv elején (21. old.) *expressis verbis* kijelenti: a fenomenális tudatossággal nem foglalkozik. Ez rendben van, csak hogy sehol nem érvel amellett, hogy a fenomenális tudatosság leválasztható az intencionalitásról, amelyről viszont igen sokat beszél. Mindehhez tudni kell: a kortárs filozófiában egyre erősebb azok hangja, akik szerint az intencionális és fenomenális tulajdonságok viszonya nem esetleges, hanem lényegi, következőképpen nem vizsgálhatók egymástól elkülönítve.⁶

És még valami, amit nagyon jellemzőnek tartok. Demeter teljesen mellőzi az introspekció szerepét, pontosabban csak háromnegyed oldalt szán rá, és azzal intézi el, hogy Wittgenstein óta az introspektív fogalmaknak igen rossz a pedigréjük (91. old.). Erre csak azt tudom mondani, hogy az introspekcióval ilyen könnyen nem lehet leszámolni, s egy vállrándítással akár azt is hozzátehetem: annál is kevésbé, mert vagyunk néhányan, akik számára nem az introspekciónak, hanem éppenséggel a kései Wittgensteinnek van igen rossz pedigréje.

Összefoglalva: Demeter könyve számos erénye dacára sem győzött meg arról, hogy a népi pszichológia nem tényállító diskurzus, és arról aztán végképp nem, hogy ne léteznének mentális állapotok. Mindaz, amit mond, teljességgel szemben áll azzal a ténnyel,

hogy megtapasztalunk, átélünk mentális állapotokat és eseményeket. A „mentális” ismertetőjegyet pedig – nem győzöm hangsúlyozni – egyes szám, első személyű perspektívából állapítjuk meg.

Következőképpen bármennyire plauzibilisen írja is le Demeter más emberek megértésének, cselekedeteik értelmezésének és értékelésének folyamatát, amit leír, nem a népi pszichológia valódi funkciója, hanem olyasmi, ami megfér a népi pszichológia tényállító jellegével. Azaz valójában nem jelent alternatívát. □